

אוניברסיטת בר-אילן

בחינת היבטים ברמת המיקרו רמת המאקרו וההשקה ביניהם
בנרטיבים של בוגרים עם מוגבלות שכלית

אילנית אברהם

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית הספר לחינוך
של אוניברסיטת בר-אילן

תשפ"א

רמת גן

עבודה זו נעשתה בהדרכתן של ד"ר כרמית אלטמן ופרופ' חפציבה ליפשיץ מבית
הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן.

תקציר

נרטיב הוא אמצעי לאינטראקציה בין בני האדם בתרבויות וחברות שונות ולכך השקה להיבטים קוגניטיביים, פרגמאטים, חברתיים, ולשוניים. בשל שכיחות השימוש בנרטיבים הם מהווים מקור ללמידה על יכולות השפה הדבורה, על ההתפתחות החברתית של המספר ועל מיומנותו האקדמית (Atkinson, 2006; Grove, 2014; Hamilton, 2009; Isitan et al., 2018). ניצני הנרטיב מופיעים מגיל צעיר מאוד, היות שכבר מגיל שלוש ילדים מתחילים לספר סיפורים ראשוניים וממשיכים לפתח את סיפוריהם בגיל ההתבגרות ואף בגילאי הבגרות (Berman & Solbin, 1994).

התפתחות היכולת הנרטיבית דורשת מהמספר לכלול סוגי ידע הבאים לידי ביטוי ברמת המיקרו (microstructure), ברמת המאקרו (macrostructure) ובשימוש במונחים מנטליים הנשענים על (mental state terms). **רמת המיקרו** פועלת ברמת המילה והמשפט וכוללת מגוון רחב של מדדים לשוניים המעידים על הדרך בה המספר מארגן את המילים לתוך מבעים ועל המבנה הדקדוקי והלקסיקלי בו הוא משתמש כדי להעביר את התוכן ואת המסר שלו. רכיבים אלו כוללים מדדי אורך, ממוצע של מילים במבע ובמספר מילים כולל, אוצר מילים, שכיחות מילים, מדדים למידת השימוש בפעלים, שמות עצם ותארים, מדדי מורכבות תחבירית ומבעים לשוניים שתפקידם לתמוך בתוכן ובמבנה הטקסט ומעניקים לו בהירות ולכידות (Justice et al., 2006; Miller, et al., 2016; Peterson & Jones., 2010). **רמת המאקרו** פועלת ברמת הסיפור הכולל ונדרשת היכולת למקד את התוכן סביב רעיון מרכזי ולשקף רצף אירועים המאורגנים בתבנית ייחודית לטקסט הנרטיבי. רכיבי המאקרו כוללים נתוני הרקע – הצגת מקום, זמן ודמויות הנדרשים להבנת הסיפור (setting), התרחשות הכוללת אירוע מאתחל ופעולה שמטרתה מציאת פתרון והגעה לפתרון (Complicating action). המבנה הסיפורי צריך לכלול לפחות רצף פעולות אחד. חוקרים מצאו שגם סיפור תמציתי הכולל את מינימום הרכיבים ישיג את מטרתו ויחשב כנרטיב בעיני המאזינים (Heilman et al., 2010; Labov & Waletzky, 1967; Peterson Peterson & Jones, 2010).

מרכיב נוסף בנרטיב הוא השימוש במונחים מנטליים המביעים את הפרשנות של המספר על המטרות והרצונות של הדמויות ועל רצף האירועים. נרטיב יכול להיות בעל מבנה רציף ומאורגן אך חסר מבחינת השימוש במונחים מנטליים כדוגמת מחשבות, רצונות וכוונות של הדמויות. כך שמונחים מנטליים כלולים ברכיבי המאקרו הואיל והם מסייעים להבעת אלמנטים חיוניים במבנה הסיפור כגון רקע, מטרות ותגובות הדמויות (Gagarina, et al., 2012). מאידך מונחים אלו מושתתים על ידע סמנטי ולשוני ובכך הם שייכים גם לרכיבי המיקרו (Florit, et al., 2011).

במחקרים שבחנו נרטיבים המופקים על פי תמונות של ילדים ומתבגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בהשוואה לקבוצת השוואה בגיל השכלי עם התפתחות תקינה ברמת המיקרו נמצא שהם מתקשים להפיק משפטים מורכבים ותקינים אך מצליחים לספר נרטיב המורכב ממשפטים פשוטים תקינים בעלי מספר מילים דומה. ברמת המאקרו הנבדקים עם מוגבלות שכלית התקשו לשמור על קוהרנטיות ולכידות בין האירועים בנרטיב ובשמירה על קשר עם הרעיון המרכזי אך נמצא שהם מצליחים להפיק ברמת המאקרו נרטיב המכיל את רכיבי התבנית הסיפורית (Barton – Hulsy et al,2017; Channell et al., 2015; Finestack & Abbeduto, 2010). מחקרים קודמים לא בחנו את הפרופיל הנרטיבי ברמת המיקרו והמקרו של מבוגרים עם מוגבלות שכלית. מטרתו העיקרית של המחקר הנוכחי היא בחינת נרטיבים של מבוגרים עם מוגבלות שכלית ברמת המיקרו (Microstructure) - רמת המילה והמשפט, וברמת המאקרו (Macrostructure) - רמת מבנה הסיפור ובהתייחס למונחים מנטליים על מנת ללמוד על תהליך התפתחות השפה והלמידה.

אוכלוסיית המחקר: במחקר השתתפו 17 סטודנטים מבוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בתוכנית העשרה אקדמית, ו-16 סטודנטים עם התפתחות תקינה.

כלי המחקר: במחקר נעשה שימוש מבחן פיבודי (PPVT-IV, Dunn & Dunn, 1997) ובמבחן רייבן (SPM - Raven, 1958) לבדיקת יכולות קוגניטיביות בסיסיות. לשם ניתוח וזיהוי מרכיבי הנרטיב נעשה שימוש בכלי הערכה לתמלול שפה הכולל ניתוח של רכיבי המיקרו וניתוח רכיבי המאקרו (- Narrative Scoring Scheme (NSS) (Miller & Iglesias, 2012), בו נעשה שימוש במחקרים קודמים באוכלוסייה עם משייה (Finestack & Heilmann et al., 2010; Abbeduto, 2010) ובכלים ממחקרים העוסקים בניתוח נרטיבים של אוכלוסייה עם לקויות שפה (Altman et al., 2016; Fichman et al., 2020).

ברמת המאקרו נמדדו מדדי מבנה הסיפור, לכידות, הקשרים, קוהרנטיות וייחוס מניעים עפ"י מחשבות, רגשות, אמירות של הדמות על מנת להבין את המטרה והניסיונות להשיגה. **ברמת המיקרו** נמדדו מדדי אוצר מילים, שטף, תקינות מבעים, מורכבות ואורך המבעים, יחס בין מילות התוכן לתפקידם הלשוני במשפט. כל מדד קיבל נקודה עפ"י מידת הימצאותו ורמת מורכבותו.

ממצאי המחקר מראים כי **ברכיבי המיקרו** לא נמצא הבדל בהשוואה בין הסטודנטים עם מוגבלות שכלית התפתחותית לסטודנטים עם התפתחות תקינה בשימוש במספר פעלים, שמות עצם, כינויי גוף ומדדים של יעילות ושטף. ממצא זה מעיד על המשך התפתחות הנרטיב מבחינה לשונית וקוגניטיבית של המשתתפים (Peterson & Jones, 2016). בדומה למחקרים קודמים, הבדלים נמצאו בשימוש במספר שמות תואר, סמני

שיח ובמדדי רמת המורכבות התחבירית והתקינות הלשונית. הפקת משפטים תקינים והרחבת הנרטיב באמצעות תארים דורשים יכולות קוגניטיביות ולשונית גבוהות (Barton-Hulsey et al., 2017; Channell et al., 2010; Finestack & Abbeduto, 2015; al., 2015). **ברכיבי המאקרו** המתחחסים לרכיבי המבנה הסיפורי לא נמצאו הבדלים בין שתי הקבוצות. הסיפורים כללו רקע, אירוע מאתחל, מטרות, ניסיונות להשיגן ואת תוצאות ניסיונות אלו. היכולת לספר סיפור המתבסס על התבנית הסיפורית וכולל את רכיביה מעידה על הבנת הסיפור ועל היכולת להבנות אותו (Westby, 1979; Stein & Glenn, 2012, 2015; Gagarina et al., 2012, 2014; Burriss & Brown, 2014). רמת הקוהרנטיות של הסיפור אצל סטודנטים עם מוגבלות שכלית הייתה נמוכה יותר בהשוואה לסטודנטים עם התפתחות תקינה. כך שהסטודנטים עם מוגבלות שכלית התקשו יותר לשמור על היצמדות לרעיון המרכזי של הנרטיב ובהוספה והרחבה של מידע חדש, מיומנות זו דורשת יכולות קוגניטיביות ולשוניות גבוהות (Ackerman, 2012; Graesser et al., 1994; Hashimoto et al., 2014). מבחינת השימוש ב**מונחים מנטליים** - לא נמצאו הבדלים למעט שימוש יתר של מונחים פיזיולוגיים בקרב המשתתפים עם ההתפתחות התקינה. ממצא זה תואם למחקרים קודמים שמצאו שמבוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית מייחסים הסברים מנטליים ואף מתייחסים לזהותם הדתית או להיותם רווקים באופן דומה למבוגרים עם התפתחות תקינה (Lifshitz et al., 2009; Lifshitz & Haguél, 2015).

ממצאי המחקר מעידים על התפתחות היכולת השפתית והנרטיבית של מבוגרים עם מוגבלות שכלית. על אף הקושי במדדים של קוהרנטיות, מורכבות תחבירית ותקינות לשונית הסטודנטים עם מוגבלות שכלית הראו חוזקות ברכיבי המיקרו, במבנה הסיפורי ובשימוש בביטויים מנטליים. ממצאים אלו ניתנים להסבר על ידי תיאוריית הגיל המפצה (Compensation Age theory) הטוענת שלעיכוב בהתפתחות בשנות החיים הראשונות של יחידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, יש פיצוי בשנים מאוחרות יותר. סטודנטים עם מוגבלות שכלית ממשיכים להתקדם אף בשנות הבגרות, וזאת, בזכות ניסיון חיים, בשלות, מודעות לחשיבות הלמידה וגיוס להנעה ללמידה (Lifshitz – Vahav, 2015).

מוגבלות המחקר והמלצות להמשך: בשל ייחודיות התכנית המדגם אינו גדול. במחקרים עתידיים מומלץ לכלול מבוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית המשתתפים בתכניות העשרה אקדמיות במסגרות נוספות. במחקרים עתידיים מומלץ גם לבחון את רכיבי המיקרו, מאקרו ומונחים מנטליים בנרטיבים אישיים של מבוגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית.